

УДК 343.2

Юридична відповідальність в системі державного управління валютним ринком України

Філіпенко Т.В., к.е.н., доцент

У статті розглядаються дискусійні питання юридичної відповідальності та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства.

В статье рассматриваются дискуссионные вопросы юридической ответственности и применения штрафных санкций за нарушения валютного законодательства.

Актуальність теми. Ефективним способом підтримки у державі законності і правопорядку як елементу правової держави є юридична відповідальність, яка реалізується з урахуванням специфічних методів різних галузей права і сфер діяльності, у яких виникають конфліктні протиправні ситуації.

Сучасне загострення фінансових проблем, супроводжується зростанням попиту на іноземну валюту, поширенням випадків недотримання або неналежного дотримання норм валютного законодавства, що підвищує значення валютного контролю як елементу державної валютної політики, пов'язаної з державним управлінням валютними правовідносинами.

Незаконний відтік капіталу, правопорушення в валютній сфері і корупція завдають такого значного збитку державі і громадянам, що їх усунення і мінімізація компенсує певний

неминучий утиск інтересів окремих експортерів, імпортерів і учасників валютного ринку при посиленні валютного контролю.

Великий приватний бізнес, бажаючи перевезти значні суми в валюті за кордон, часто обходить валютне законодавство, що не тільки негативно впливає на макроекономічну ситуацію в країні (падіння курсу національної валюти), але й змушує державу постійно підвищувати витрати з держбюджету на коригування нормативно-правової бази і на забезпечення дотримання її резидентами.

Також виникають конфліктні ситуації при зіткненні інтересів держави і резидентів у сфері обігу іноземних валют усередині держави. Серед них можна виділити такі:

а) формування і розповсюдження нелегальних операцій з валютами на «чорних» валютних ринках призводить до зниження оподаткованої бази (обіг наявної валюти) і відповідно до зниження надходжень до держбюджету, а ажіотажний попит на іноземну валюту знижує курс національної валюти і підриває довіру населення до останньої;

б) за умов функціонування кризової економіки населення найчастіше здійснює заощадження «в панчохах», це не дозволяє уряду використовувати валютні депозити в банках як інструмент регулювання зміни курсу національної валюти;

в) відстеження порушень валютного законодавства породжує яскраво виражену негативну реакцію з боку резидентів на застосування механізму валютного контролю в цілому.

Проблеми юридичної відповідальності за порушення валютного законодавства досліджувались у роботах таких провідних науковців і фахівців, як: Бантишев А.Ф., Клименко А.О., Кравченко Л.М., Матусовський Г.А., Ніколаюк С.І., Никифорчук Д.Й., Северин О.Є., Ухаль А.М., Шнуренко В.О. та інші. Але вони розглядають юридичну відповідальність без

визначення її місця в системі державного управління валютним ринком України.

Метою цієї статті є аналіз юридичної відповідальності за валютні правопорушення та порядку застосування державно-примусових заходів, передбачених у штрафних санкціях.

Основний матеріал дослідження. За визначенням, наданим в українській Юридичній енциклопедії, юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних або юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що можуть забезпечуватися для виконання державою також і в примусовому порядку [1, с. 586].

Специфіка юридичної відповідальності, що відрізняє її від інших форм державного примусу, полягає в тому, що вона є не будь-яким владно-примусовим впливом держави, а є впливом караючим, що застосовується тільки за винне, протиправне правопорушення. Застосування ж інших примусових заходів можливе й у зв'язку з державною необхідністю, тобто у зв'язку з такими обставинами, до яких об'єкт примусу може бути зовсім непричетний. Тобто юридична відповідальність поза винним правопорушенням через вимоги законності неможлива.

Специфічними цілями юридичної відповідальності є виправлення і перевиховання правопорушників за допомогою застосування покарання. Виконуючи цю місію, юридична відповідальність сприяє охороні та зміцненню суспільних відносин.

Під юридичною відповідальністю у сфері валютного законодавства слід розуміти застосування до порушника засобів державного впливу у вигляді санкцій, передбачених нормами валютного законодавства, що виражається у формі позбавлення особистого, організаційного чи майнового характеру.

Валютне правопорушення можна визначити як акт поведінки суб'єкта валютних правовідносин, який виражається у здійсненні будь-яких активних дій (продаж валюти фізичною особою, здійснення валютних операцій уповноваженим банком без отримання письмового дозволу) чи бездіяльності (нездійснення уповноваженим банком функцій агента валютного ринку) [2, с. 264]. Валютне правопорушення – це завжди протиправне діяння, яке порушує вимоги валютного законодавства, завдає шкоди особі, суспільству, державі, і тому воно завжди є соціально шкідливим.

Проблема полягає в тому, що чинне законодавство передбачає декілька видів юридичної відповідальності за валютні правопорушення, тому вбачається за необхідне визначити їх співвідношення.

Відповідно до п. 1 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо наявність такого дозволу (ліцензії) є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України. Але у чинному Кримінальному кодексі України подібної статті немає і за наведене правопорушення передбачається адміністративна відповідальність, що свідчить про необхідність корегування ст. 16 Декрету.

Кримінальна відповідальність може застосовуватися лише за дії, передбачені ст. 207 «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті» та ст. 208 «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків» Кримінального кодексу України [3].

Адміністративна відповідальність за порушення валютного законодавства передбачена ст. 162 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення правил про валютні операції». Незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від тридцяти до сорока чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією валютних цінностей [4, ст. 162].

Крім зазначених засобів адміністративного впливу, законодавством передбачені заходи фінансового впливу на правопорушників, а також застосування ряду спеціальних санкцій.

Так, відповідно до п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» до резидентів, нерезидентів, винних у порушенні правил валютного регулювання і валютного контролю, застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу, пені, позбавлення ліцензії НБУ на право здійснення операції та виключення банку з Республіканської книги реєстрації банків [5, ст. 16].

Чинне валютне законодавство передбачає застосування фінансових санкцій за вчинення таких правопорушень у цій сфері:

- здійснення операцій з валютними цінностями без одержання генеральної чи індивідуальної ліцензії Національного банку України;
- торгівля іноземною валютою банками та іншими фінансовими установами, національним оператором поштового зв'язку без одержання ліцензії Національного банку України та (або) з порушенням порядку й умов торгівлі валютними

цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених Національним банком України;

- невиконання уповноваженими банками зобов'язань купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України і за рахунок резидентів з метою виконання зобов'язань резидентів;

- невиконання уповноваженими банками, фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю;

- несвоєчасне подання, приховування або перекручування звітності про валютні операції;

- невиконання резидентами вимог щодо декларування валютних цінностей та іншого майна;

- порушення порядку розрахунків в іноземній валюті;

- одержання резидентом кредиту в іноземній валюті без реєстрації кредитного договору.

Правова природа фінансових санкцій є досить дискусійною. На думку окремих фахівців, подібні санкції є особливим видом фінансової відповідальності [6, с. 204]. Інші вважають, що «фінансові санкції», «економічні санкції» є нічим іншим, як адміністративною відповідальністю й інші її визначення – це некоректне використання конституційної термінології [7, с. 162].

Суб'єкти валютних відносин у більшості випадків є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або іноземними суб'єктами господарської діяльності (далі – суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності), у зв'язку з чим до них можуть бути застосовані спеціальні санкції, передбачені ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а саме:

- накладення штрафів у випадках несвоєчасного виконання або невиконання своїх обов'язків;

- застосування індивідуального режиму ліцензування;

- тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності [8, ст. 37].

Накладення штрафів здійснюється у випадках несвоєчасного виконання або невиконання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності своїх обов'язків згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних з ним законів України. Розмір таких штрафів визначається відповідними положеннями законів України та/або рішеннями судових органів України.

Так ст. 1 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» передбачено, що виручка резидентів у іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у терміни виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності – з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності. Перевищення зазначеного терміну потребує висновку центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики [9, ст. 1].

Необхідність отримання висновку передбачена також при здійсненні імпорتنих операцій резидентів на умовах відстрочення поставки, що перевищує 180 календарних днів з моменту авансового платежу або виставлення векселя на користь постачальника, що здійснює імпорту продукції (робіт, послуг).

Строк та умови завершення імпортової операції без увезення товару на територію України визначаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України за погодженням із Національним банком України.

За порушення резидентами передбачених термінів розрахунків при здійсненні експортних та імпорتنих операцій стягується пеня за кожен день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неодержаної виручки (вартості недопоставленої продукції) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом Національного банку України на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неодержаної виручки (вартості недопоставленого товару).

У разі прийняття до розгляду судом, Міжнародним комерційним арбітражним судом чи Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом термінів, передбачених експортно-імпортними контрактами, терміни, передбачені Законом, зупиняються і пеня за їх порушення в цей період не сплачується.

У разі прийняття судом рішення про відмову в позові повністю або частково, або припинення (закриття) провадження у справі чи залишення позову без розгляду терміни, передбачені Законом, поновлюються і пеня за їх порушення сплачується за кожен день прострочення, включаючи період, на який ці терміни було зупинено.

У разі прийняття судом рішення про задоволення позову пеня за порушення термінів не сплачується з дати прийняття позову до розгляду судом.

У разі порушення резидентами строків, установлених Національним банком України, придбана валюта продається уповноваженими банками протягом п'яти робочих днів на міжбанківському валютному ринку України. При цьому позитивна курсова різниця, що може виникнути за такою

операцією, щоквартально направляється до Державного бюджету України, а негативна курсова різниця відноситься до результатів господарської діяльності резидента.

Строки розрахунків можуть бути продовжені центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики у разі виконання резидентами операцій за договорами виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, тендерної поставки, гарантійного обслуговування, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення. Порядок віднесення операцій резидентів до зазначених та умови видачі висновків на перевищення строків встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики протягом п'яти робочих днів з дати видачі висновку інформує Національний банк України та Державну податкову адміністрацію України про видачу такого висновку.

Якщо перевищення термінів обумовлене виникненням форс-мажорних обставин, перебіг зазначених термінів зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин.

Крім того, відповідно до ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» здійснення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності зовнішньоекономічних операцій без відповідних ліцензій тягне за собою накладення штрафу у сумі 10 відсотків від вартості проведеної операції, перерахованої у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на день здійснення такої операції. Штрафи стягуються органами державної податкової служби на підставі відповідних рішень центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики у порядку, визначеному Законом України «Про порядок

погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» [10, ст. 17].

Наказом Міністерства економіки України від 17 квітня 2000 р. № 52 затверджене Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Положення) [11].

Відповідно до зазначеного Положення, спеціальні санкції у вигляді індивідуального режиму ліцензування або тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності застосовуються Міністерством економіки України до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за поданням органів державної податкової та контрольно-ревізійної служб, митних, правоохоронних органів, органів Антимонопольного комітету України, спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг та Національного банку України, або за рішенням суду.

Санкції застосовуються в разі порушення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного, митного, податкового, іншого законодавства, що встановлює певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, та в разі проведення ними дій, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки.

Пунктом 1.3 Положення передбачено, що спеціальні санкції можуть бути застосовані до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності протягом трьох років з дня виявлення порушення законодавства.

Індивідуальний режим ліцензування застосовується до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у випадках

порушення такими суб'єктами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних із ним законів України, що встановлюють певні заборони, обмеження або порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Індивідуальний режим ліцензування зовнішньоекономічної діяльності передбачає оформлення разової (індивідуальної) ліцензії суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що допустили порушення у цій сфері. Разова (індивідуальна) ліцензія видається Міністерством економіки України чи уповноваженими ним органами і є підставою для здійснення зовнішньоекономічних операцій суб'єктами, до яких застосовано санкції.

Індивідуальний режим ліцензування діє до моменту усунення порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних з ним законів України, і скасовується Міністерством економіки України.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності застосовується у випадках порушення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» або пов'язаних із ним законів, проведення дій, які можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки. Ця санкція є більш жорсткою порівняно з індивідуальним режимом ліцензування і тому, з нашої точки зору, необхідно в законодавчому порядку конкретизувати дії, що можуть зашкодити інтересам національної економічної безпеки і до яких повинна застосовуватися відповідна санкція.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності означає позбавлення права займатися всіма видами зовнішньоекономічної діяльності, за винятком:

- завершення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, за яких з боку українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або іноземних суб'єктів господарської діяльності були перераховані кошти до застосування цієї санкції;

- завершення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями за продукцію, що була відправлена за межі України українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності або відправлена в Україну іноземними суб'єктами господарської діяльності до застосування цієї санкції.

Для завершення таких операцій українському суб'єктові зовнішньоекономічної діяльності слід у встановленому порядку отримати разову (індивідуальну) ліцензію Міністерства економіки України.

Тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності діє до моменту усунення порушень законодавства України або застосування практичних заходів, що гарантують виконання Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та/або пов'язаних із ним законів України, але не більше трьох місяців з дати винесення відповідного рішення Міністерством економіки України. Після тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності переводяться Міністерством економіки України на індивідуальний режим ліцензування. Подовження дії тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності здійснюється виключно за рішенням суду.

Виходячи з того, що спеціальні санкції застосовуються як до фізичних, так і до юридичних осіб за ініціативою органів державного управління, можна зробити висновок, що за своєю природою спеціальні санкції, так само як і фінансові, є санкціями адміністративно-правового характеру.

Висновок. Управління валютним ринком передбачає застосування державою комплексу адміністративних заходів, розрахованих на прискорення валютних надходжень і на стримування вивезення валюти з країни, забезпечення дотримання суб'єктами підприємницької діяльності та фізичними особами норм валютного законодавства при здійсненні валютних операцій. Суспільна небезпека валютних правопорушень полягає в тому, що їх наслідком є скорочення надходжень валютних цінностей до Національного банку України та порушення інтересів держави у сфері фінансів. У той же час юридична відповідальність за валютні правопорушення регламентується цілою низкою нормативних документів, що ускладнює їх застосування, призводить до неоднозначного тлумачення і, на наш погляд, вимагає узагальнення та уточнення в єдиному нормативному документі, яким повинен стати Закон України «Про валютне регулювання і валютний контроль».

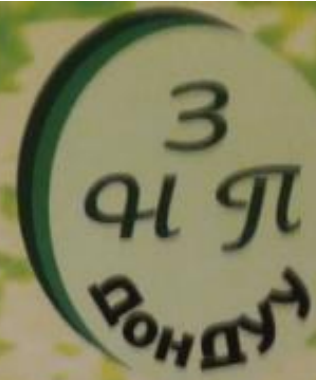
Література

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.] – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – Т.1: А–Г. – 672 с.: іл. – ISBN 966–7492–00–Х (т.1)
2. Банківське право України: навч. посіб. для дистанційного навчання / [Берлач А.І., Тараненко Ю.О.]; за заг. ред. А.І. Берлача. – К.: Університет «Україна», 2006. – 306 с. – ISBN 966–667–154–9.
3. Кримінальний кодекс України від 05.07.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №№ 25-26. – Ст. 131.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/uid=1011.28.169&nobreak=1>.
5. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.
6. Кротюк В. Актуальні проблеми валютного регулювання / В. Кротюк // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України – 1997. – № 2. – С. 204 – 207. – Бібліогр.: с. 207.
7. Гусак М. Види відповідальності юридичних осіб. Адміністративна відповідальність / М. Гусак, В. Боровик // Вісник вищого арбітражного суду України. – 1999. – № 4. – С. 161-165. – Бібліогр.: с. 165.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
9. Про внесення змін до Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»: Закон України від 31.05.2007 р. № 1108-V // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1784.
10. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетом і державними цільовими фондами: Закон України від 21.12.2000 р. № 2181-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 10. – Ст. 44.
11. Про затвердження Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Наказ Міністерства

економіки України від 17.04.2000 р. № 52 у редакції Наказу
Міністерства економіки України від 15.03.2006 р. № 95
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1027.222.0>.

Міністерство
освіти і науки
України

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**Донецького державного
університету управління**

ТОМ ІХ

Серія „Державне управління”

**Випуск 99 „Актуальні проблеми
державного управління
та самоврядування”**

Донецьк 2008

Балабанова Н.В.	Концептуальна модель переходу підприємств машинобудування в новий технологічний уклад	108
Філіпенко Т.В.	Юридична відповідальність в системі державного управління валютним ринком України	117
Власов В.О.	Права та обов'язки суб'єктів господарювання в процедурі здійснення державного контролю	130
Ільченко С.	Правові форми екологічного контролю ...	147
Чорна Л.В.	Організація студентського самоврядування сучасного ВНЗ у системі виховання	161
Діденко В.С.	Система централізованого водопостачання Донбасу як об'єкт державного управління	170
Розділ 2 Теоретико-методологічні основи державного управління		
Батченко Л.В., Дятлова В.В.	Государственное техническое регулирование: методология понятийного аппарата	179
Балашов А.М.	Трансформація державного управління на сучасному етапі суспільного розвитку	189
Руденко О.М.	Влада в системі забезпечення політичної стабільності: теоретико-методологічні	